

СЕКЦІЯ 2. ПЕДАГОГІЧНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

РОЛЬ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ ЗОВНІШНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ ПЕРЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Верещинська Я.В., здобувач
кафедри практичної психології

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Обґрунтовано теоретико-методологічні основи соціальної перцепції й основні особливості досліджень сприйняття людини людиною. Представлено аналіз досліджень вивчення естетичного сприйняття зовнішності та фізичної привабливості в наукових підходах вітчизняних і закордонних учених. Стаття висвітлює та розкриває питання, пов'язані з категоріями краси та фізичної привабливості. Визначено роль естетичного сприйняття зовнішності в соціальній перцепції особистості.

Ключові слова: *естетичне сприйняття, соціальна перцепція, фізична привабливість, краса, зовнішність, особистість.*

Обоснованы теоретико-методологические основы социальной перцепции и основные особенности исследований восприятия человека человеком. Представлен анализ исследований изучения эстетического восприятия внешности и физической привлекательности в научных подходах отечественных и зарубежных ученых. Статья освещает и раскрывает вопросы, связанные с категориями красоты и физической привлекательности. Определена роль эстетического восприятия внешности в социальной перцепции личности.

Ключевые слова: *эстетическое восприятие, социальная перцепция, физическая привлекательность, красота, внешность, личность.*

Vereshchynska Y.V. ROLE OF AESTHETIC PERCEPTION OF APPEARANCE IN SOCIAL PERCEPTION OF PERSON

Theoretical and methodological foundations of social perception and basic features of perception of man by man researches are grounded. It is presented analysis of the research of the study aesthetic perception of appearance and physical attractiveness in scientific approaches of national and foreign scientists. The article covers and reveals the issues connected with the categories of beauty and physical attractiveness. The role of aesthetic perception of appearance in the social perception of person is defined.

Key words: *aesthetic perception, social perception, physical attractiveness, beauty, appearance, person.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш наочних і доступних характеристик людини, що проявляються в результаті соціальної взаємодії, є фізичні дані, тобто її зовнішність. Привабливість набуває в процесі соціальної перцепції статусу необхідності та стає умовою успішності особистості.

Соціальна перцепція протягом існування всього людства функціонує як невід'ємний елемент сприйняття й пізнання людини людиною; вона пов'язана з історичними, фізіологічними та психічними сферами людського буття. Естетичне сприйняття являє собою складне явище, яке обумовлено історично, хоча й змінюється, враховуючи ситуативний характер мінливості суспільної думки. Категорії краси, зовнішності й фізичної привабливості є досить самобутніми феноменами, які впливають на лише на комунікативний аспект міжособистісних стосунків, а мають більш глибоке відо-

браження в людській психіці. Концепт краси постає в єднанні протилежностей, тобто мається на увазі одночасна самобутність і залежність його від соціуму.

Психологічні дослідження й існуючі концепції досить успішно роз'яснюють роль і місце естетичного сприйняття зовнішності в спілкуванні та міжособистісній взаємодії. Естетичне сприйняття зовнішності постає провідним елементом під час соціальної перцепції, а категорії краси та фізичної привабливості суттєво впливають як на емоції, так і на судження осіб, які сприймають інформацію. Вагоме значення варто відвести соціальним ефектам і закономірностям, особливо яскраво постає гало-ефект, у результаті чого відбувається спотворення нашого сприйняття, тобто відбувається перетворення образів у конкретні стереотипи, які впливають на подальшу взаємодію.

Метою статті є аналіз та узагальнення теоретико-методологічних напрацювань і

психологічних концепцій щодо значущості фізичної привабливості, ролі та місця естетичного сприйняття зовнішності в процесі міжособистісної взаємодії.

Стан дослідження. Теоретико-методологічну основу склали розробки вітчизняних науковців у галузі соціальної психології та психології краси: О.О. Бодальова, І.М. Сеченова, В.О. Барабанщикова, В.О. Лабунської, Л.А. Хрисанфовой, Н.І. Халдеевої, О.А. Лупенко, О.А. Нікітіної та інших, а також напрацювання таких закордонних учених, як В. Суемі, А. Фернхейм, Д. Ланглюа, К. Діон, А. Хергович, Б. Ебнер, С. Гатманн, А. Відерманн, П. Преглеф, М. Міксдей-Шима, К. Добнер, В. Рейтмайр, І. Шапцирер, К. Тифенбахер, І. Мюллер, Ш. Шустер, К. Бородайкевич, Б. Герліх, М. Шнек, Н. Томас, Б. Кілборн та інші. Використано також дослідження естетичного сприйняття Д.Н. Абрамян, Р. Арнхейм, М. Дессуар, М.С. Каган, О.О. Леонтьєв, А. Маслоу, Е. Нойман, П. Я. Якобсон, Р. Інгарден, Ю.А. Шрейдер та інших.

Виклад основного матеріалу. Соціальна перцепція являє собою складний процес, який має свою специфіку, елементи й фази. Сприйняття людини людиною досліджував О.О. Бодальов [4] та інші дослідники. Він зазначав, що психічне зображення людини характеризується предметністю, об'єктивованістю, суб'єктивністю, цілісністю та структурністю. Ще І.М. Сеченов наголошував на тому, що основою цілісності та структурності сприйняття є відображення форм предмета, а обрис обличчя, загальний силует тіла є суттєвими розпізнавальними ознаками людини для сприймаючих її людей. Окрім того, ідеї та думки І.М. Сеченова отримали експериментальне підкріплення, а саме зорове сприйняття людини припускає активну взаємодію та вивчення рухами очей, які безумовно необхідні [4, с. 36].

О.О. Бодальов зазначає, що сприйняття людиною людини характеризується усвідомленістю за допомогою слів, якими позначають того, кого сприймають; в образ останнього включаються узагальнені знання щодо цієї категорії людей у результаті суспільної взаємодії.

Сприйняття людини людиною, згідно з поглядами О.О. Бодальова, у сукупності з розумінням одною людиною іншої є цілком обов'язковою стороною процесу будь-якої спільної діяльності людей, важливою умовою доцільного орієнтування й дій сприймаючого суб'єкта в суспільному середовищі [4].

Розглядаючи філософсько-історичний аналіз походження краси та її місця в соці-

альній перцепції, доходимо умовиводу, що незважаючи на те, що концепт краси обговорювали протягом тисячоліть, але остаточного визначення не можливо надати йому й донині. Концепт краси пов'язаний із суб'єктом, який її споглядає, а тому об'єктивність цієї категорії є умовною й нереальною.

На думку А. Херговича [9], реакція людини на красу завжди однакова: глибоке здивування або незацікавлена насолода незалежно від походження цієї краси, тобто певний інтерес і гедонізм стосовно категорій прекрасного.

Психологічні дослідження краси пов'язані з фізичною привабливістю, проте треба зауважити, що тут справа стосується й людини, яка сприймає, адже від суб'єктивних характеристик буде залежати й оцінка цієї ж самої краси.

Навіть немовлята реагують на фізичну привабливість, а доросла людина, яка оцінює, довше розглядає людину, яка, на її думку, є привабливою. Людина, що відповідає актуальним критеріям краси, є досить привабливою для оточуючих [9, с. 15].

Зовнішність, за словами П. Преглеф та М. Міксдей-Шима [9, с. 125], – частина ідентичності особистості, бо людина – це те, як вона виглядає. З першого погляду людина надає оточуючим інформацію про себе через зовнішність та одяг. Розуміння краси змінюється відповідно до змін естетичних стандартів кожної епохи, тому міра впливу культури на естетичні еталони фізичної привабливості є насправді високою, що дає можливість розглядати красу як культурну конструкцію.

У психологічній науці існують два підходи до вивчення фізичної привабливості, які відстоюють дві протилежні позиції. Так, еволюційно-теоретичний підхід наголошує на існуванні універсальних стандартів, які не залежать від культури та на яких базуються естетичні судження під час вибору партнера. Соціально-психологічний підхід демонструє значущість великої кількості різних міжособистісних пріоритетів, оскільки кожна особа своєрідно та суб'єктивно сприймає ознаки привабливості [9, с. 356].

Дослідження К. Добнера, В. Рейтмайр, І. Шапцирер і К. Тифенбахер стосовно ролі для жінок фізичної привабливості партнера дали підстави твердити, що соціально-психологічна та еволюційно-психологічна моделі насправді доповнюють та збагачують одна одну в роз'ясненні впливу привабливості на вибір партнера [9, с. 371].

Психологічні роботи, присвячені вивченню феномена краси, торкаються проблематики оцінки фізичної привабливості.

З'ясувалося, що макіяж і зачіска впливають на привабливість та позитивну оцінку особистості (матеріали експериментального дослідження Д.Р. Осборна). Т.С. Вашина у своїй роботі аналізує вплив косметичних процедур, а також значення стереотипу краси на реальну взаємодію. Автор відмічає, що макіяж, осанка, одяг і прикраси є інструментами самопрезентації та можуть впливати на сприйняття інших людей [9].

Експеримент, проведений А. Хергович, З. Хайзенкер та К. Коллер, довів, що макіяж несе позитивний ефект на оцінку привабливості. Так, жінок із макіяжем оцінювали як більш привабливих, особливо позитивний ефект був із темним макіяжем очей.

Наукові напрацювання Д. Ланглуа дають можливість говорити про здатність дітей відрізнити привабливі й непривабливі обличчя із самого народження та робити вибір на користь перших. Вибір більш привабливих осіб зберігається протягом усього життя [13; 14]. За словами А. Зінцингер, систематичне надання переваги може обумовлюватися вродженим механізмом сприйняття – певний шаблон, з яким діти порівнюють обличчя оточуючих. Надання переваги привабливим особам у людей формується під час народження та продовжується в дорослому віці. Інформація надходить до реципієнта від соціального оточення та має різноманітну забарвленість, що, безумовно, впливає на розвиток його особистості [9, с. 218].

Б. Ебнер, С. Гатманн, А. Відерманн вивчали взаємозв'язок між категорією криси та соціально-психологічним явищем «гало-ефект». Учені доводять експериментально, що стереотип краси в соціальній взаємодії постає досить вагомим аргументом. Враховуючи той факт, що стереотипні уявлення впливають на думки, поведінку, риси, то стереотипи стають індикаторами побудови суб'єктивної соціальної реальності. Дуалізм співіснування двох категорій призводить до подвійного стимулювання взаємовиключних позицій: перша позиція – зовнішні особливості відіграють першочергову роль під час соціальної перцепції; друга позиція – краса займає вторинну роль у категорії міжособистісних відносин, що обумовлено елементами толерантного та ліберального ставлення в суспільстві.

Д. Ланглуа [13; 14], провівши серію експериментів, припустила, що стереотипи про привабливість пояснюються еволюцією. Було спростовано твердження про те, що краса суттєво не впливає на соціальну взаємодію. Спираючись на результати мета-дослідження, учений дійшла такого висновку: ефекти привабливості беззапе-

речно величезні, бо впливають і на перше враження, і на реальну взаємодію між людьми як знайомими, так і не знайомими; абсолютно очевидно, що привабливість є перевагою. К. Діон [10; 11; 12] в експериментальних дослідженнях довів, що привабливим особам дійсно приписують більше соціально бажаних якостей.

На думку М. Пекль і Х. Шафлера, найбільш привабливими особами є люди, що сигналізували про свою плодовитість, оскільки краса є складним об'єктом, серед елементів якого проявляються здоров'я, статева зрілість і плодовитість.

На думку І. Мюллер і Ш. Шустер, незважаючи на те, що існують риси, які суттєво впливають на оцінку привабливості, однак досить будь-якого недоліку, щоб перевтілити обличчя. Крім того, навіть з урахуванням симетрії та пропорційності обличчя, які вимірюються, красу неможливо втілити через формулу [5].

Риси обличчя можуть бути типологізовані за їх соціальним значенням. Існують неонатальні риси, які викликають почуття піклування; зрілі риси, які викликають відчуття соціального домінування; а також різні риси, що виражають дружелюбність. Привабливі обличчя – надійні ознаки репродуктивних показників за рахунок пропорційності й симетричності [9].

К. Бородайкевич, Б. Герліх, М. Шнек, Н. Томас [9] відзначають роль несвідомих механізмів, що впливають на вибір партнера, проте разом із тим говорять про можливість маніпуляції суспільною думкою стосовно зовнішньої краси та плодовитості: вторинні статеві ознаки нині не дозволяють зробити однозначні висновки щодо здоров'я та репродуктивної здатності людини.

В.О. Лабунська акцентує увагу на тому, що жіноча краса визначається як на основі духовно-морального потенціалу жінки й особистісних рис, так і за допомогою низки критеріїв фізичного вигляду, які у свою чергу є дуже важливими характеристиками інтерпретації краси та прекрасного, елементами зовнішнього образу в цілому й естетичної оцінки обличчя [5, с. 47]. Учений робить висновки, за якими під час встановлення взаємозв'язку між естетичними оцінками та перевтіленням зовнішніх рис необхідно враховувати значущість зовнішності та інші показники [5, с. 56].

Беручи до уваги факт, що оцінка жінки як красуні визначається її зовнішністю, це призводить до прагнення вдосконалюватися, та паралельно відбувається зростання показників хвилювання стосовно фізичної привабливості. Б. Кілборн відмічає, що зростає тривога стосовно зовнішності, яка

продукує суспільно-культурні реакції на такого роду тривогу, адже виглядати відповідно до власних бажань означає контролювати наше відображення в думках інших і своїх власних [5, с. 46].

Антропоестетика є розділом фізичної антропології та вивчає особливості естетичного вибору варіантів зовнішності та базується на здатності особи ціннісно сприймати фізичний вигляд іншої людини, формувати естетично диференційоване ставлення до певних морфологічних варіантів, окремих ознак обличчя чи їх комбінацій. В антропоестетиці обличчя розглядається як безальтернативне багатофункціональне явище з невичерпним інформаційним потенціалом.

Людське обличчя є одним із головних складників фізичної привабливості, на думку Н.І. Халдеевої [5, с. 106], неможливо переоцінити роль і значення обличчя в процесі онтогенезу, коли обличчя є первинною умовою для формування й розвитку соціальних навиків дитини. Перший досвід взаємодії малюка пов'язаний з оточуючим світом, зокрема це спілкування з батьками та сприйняття їх облич. У підлітково-юнацькому віці обличчя відноситься до факторів соціалізації й ідентифікації. Окрім того, обличчя може виконувати низку функцій: інформаційно-знакову, культурогенну, комунікаційну, історизму, адаптогенну, репродуктивну, гендерну, сексуалізаційну, метафоризаційну, ідентифікаційну, а також функції диференціації та інтеграції.

Л.А. Хрісанфова [5] систематизувала загальні психологічні закони й закономірності сприйняття обличчя, серед яких можна назвати такі: нейрокультурна теорія емоцій Екмана, теорія диференційних емоцій Ізарда, біхевіорально-психологічний підхід до аналізу сприйняття обличчя, теорія багатовимірного контексту виразів обличчя, комунікативний підхід до аналізу сприйняття обличчя та інші. Вона запропонувала власний системний підхід до вивчення обличчя людини.

О.А. Лупенко провела дослідження, яке зосереджувалося на з'ясуванні адекватного сприймання та пізнання особистості на матеріалів портретів та автопортретів. Узагальнюючи результати, автор робить висновки, що за допомогою портретного зображення людини можна цілком адекватно судити про її соціальний статус, психологічний стан, інтелектуальний рівень, особливостях характеру, а також стосовно подій, які відбувалися в житті й відобразилися на обличчі людини, зображеної на портреті [5].

О.А. Нікітіна аргументовано на основі емпіричних даних висловлює міркування,

що привабливість обличчя відіграє неабияку роль у процесі оцінювання фотографій людей, які невідомі досліджуваному. Привабливі люди оцінюються вище за показниками здоров'я, сили, відкритості, чесності, відваги, альтруїзму й інтелекту в групі досліджуваних учнів та осіб юнацького віку. Респонденти старшої вікової групи продемонстрували значущість здоров'я й особистісних характеристик під час оцінювання зовнішності [5, с. 235].

В.А. Барабанщиков [5] характеризує поняття «ВІН-концепція» як таке, що формує наочне уявлення про зовнішність співрозмовника – ВІН-образ. Учений наголошує, що вираз обличчя людини характеризується як багатовимірною системою експресивних одиниць, які за різного поєднання відіграють роль емоційних опор ВІН-образу.

Естетичне сприйняття є досить складним, багатовимірним процесом, який неможливо назвати примітивним, а навіть навпаки [6]. Зокрема, Б.Г. Ананьєв, О.М. Леонтьєв [2; 3; 7; 8] відмічали, що процес сприйняття є специфічною взаємодією суб'єкта з об'єктом, що змінюється. У процесі естетичного сприйняття відбувається взаємодія чуттєвого й логічного компонентів процесу пізнання, що символізує своєрідне поєднання сенсорних, емоційних, абстрактно-логічних та інших елементів людської психіки.

Естетичне сприйняття визначається як особлива форма психічної діяльності людини, сутність якої полягає в тому, що суспільно значущий зміст творів художньої творчості людства, що розвивається історично, стає надбанням окремої особистості й робить на неї свій специфічний вплив [7; 8].

Естетичне сприйняття реалізується на певних рівнях: перцептивному, емоційному та продуктивному. У структуру естетичного сприйняття входять здатність до чуття форми, так звана когнітивно-емоціональна здібність, яка є аспектом пізнання людиною світу в процесі творчості, поведінки, спілкування; естетичні емоції, які є естетичною реакцією на сприйняття.

На думку В.В. Найчук, естетичне сприйняття являє собою складний цілісний процес, спрямований на сприйняття оточуючої дійсності, надання їй емоційної оцінки з метою подальшої практичної реалізації естетичних образів, що виникли в процесі перцепції й емоційного відображення [6].

Отже, спроба визначення ролі й місця естетичного сприйняття зовнішності в соціальній перцепції особистості вдалася, детальний аналіз дослідження показав беззаперечну цінність фізичної привабливості

в процесі сприйняття людини людиною та важливість не лише образу в цілому, а й окремих його частин: обличчя, очей, тілесних пропорцій тощо.

Висновки. Значущість та актуальність питання зовнішності та сприйняття людини людиною займає провідне місце в людських взаємовідносинах, налічує тисячолітню історію, однак наукові дослідження щодо цієї проблематики не вичерпуються, а навпаки, поповнюються новими питаннями й пошуком відповідей на них. Категорії краси, фізичної привабливості та їх вплив на сприйняття відкривають нам певні закони та закономірності функціонування людської психіки.

Узагальнюючи та систематизуючи існуючі наукові напрацювання в галузі загальної психології, соціальної психології та психології краси, доходимо висновків, що роль естетичного сприйняття зовнішності являє собою одночасно важливий і, беззаперечно, один із провідних елементів соціальної перцепції особистості, адже неможливо переоцінити всі ті впливи, які пов'язані з концептами криси, фізичної привабливості та зовнішнім виглядом людини.

Таким чином, соціальна перцепція прямо залежить від естетичного сприйняття зовнішності й навіть більше; роль, яку відіграє фізична привабливість, є особливо значущою в процесі соціальної взаємодії.

Перспективи подальших розробок – проведення експериментального дослідження для визначення естетичного сприйняття як характеристики соціально-перцептивної компетентності; дослідження зв'язків між категоріями фізичної привабливості та компетентності в сприйнятті людини людиною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамян Д.Н. Об особенностях художественного творчества: к методологическим проблемам психо-

логии искусства / Д.Н. Абрамян. – Ереван : АПИ им. Х.Абовяна, 1979. – 84 с.

2. Асмус В.Ф. Вопросы теории и истории эстетики / В.Ф.Асмус. – М. : Искусство, 1968. – 654 с.

3. Борев Ю.Б. Эстетика / Ю.Б. Борев. – 4-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1988. – 490 с.

4. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М. : Изд-во Московского университета, 1982. – 200 с.

5. Лицо человека как средство общения: междисциплинарный подход / отв. ред. В.А. Барабанщиков, А.А. Демидов, Д.А. Дивеев. – М. : Когито-Центр, 2012. – 348 с.

6. Найчук В.В. Особливості естетичного сприйняття як особливої форми естетичної діяльності / В.В. Найчук // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія». – Х. : ХНПУ, 2013. – Вип. 45. – Ч. II. – С. 151–158.

7. Овсянников М.Ф. История эстетической мысли / М.Ф. Овсянников. – М. : Высшая школа, 1984. – 336 с.

8. Овсянников М.Ф. Эстетика / М.Ф. Овсянников. – М. : Знание, 1993. – 74 с.

9. Психология красоты / А.В. Коченгин ; под. ред. А. Херговича. – пер. с нем. – Х. : Гуманитарный Центр, 2014. – 380 с.

10. Dion K.K. Physical attractiveness and evaluation of children's transgressions / K.K. Dion // Journal of Personality and Social Psychology. – 1972. – № 24(2). – P. 207–213.

11. Dion K.K. Stereotyping based on physical attractiveness: Issues and conceptual perspectives / K.K. Dion // Appearance, stigma, and social behavior: The Ontario Symposium on Personality and Social Psychology / Eds. C.P. Herman, M.P. Zanna, E.T. Higgins. – Hillsdale, NJ : Erlbaum, 1986. – Vol. 3. – P. 7–21.

12. Dion K.K. What is beautiful is good. Journal of Personality and Social Psychology / K.K. Dion, E. Berscheid, E. Walste. – 1972. – № 24. – P. 285–290.

13. Griffin A.M. Stereotype directionality and attractiveness stereotyping: Is beauty good or is ugly bad? / A.M. Griffin, J.H. Langlois // Social Cognition. – 2006. – № 24. – P. 187–206.

14. Langlois J.H. Maxims or myths of beauty? A meta-analytic and theoretical review / J.H. Langlois, L. Kalakanis, A.J. Rubenstein, A. Larson, M. Hallam, M. Smoot // Psychological Bulletin. – 2000. – № 126. – P. 390–423.